

Krzysztof FRELISZKA

Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie

kfrelishka@wp.pl

DOMINIK LASOK, POLSKO-BRYTYJSKI PRAWNIK I FILOZOF

ŻYCIE, TWÓRCZOŚĆ I IDEE

ABSTRACT**Dominik Lasok, Polish-British Lawyer and Philosopher: Life, Works and Ideas**

This article presents the life and ideas of Dominik Lasok, a Polish-British lawyer and philosopher. Born in Silesia to a Polish family, he took part in the Second World War. After studying law in Switzerland, he made his home in the UK and became widely known as an authority in European law. He was known for his remarkable enthusiasm for teaching and his unwavering belief in the value of international legal cooperation. His output as an author was exceptionally rich. He wrote more than a dozen books and at least 160 scholarly articles on a variety of subjects - most notably on European law and family law. Dominik Lasok also had invaluable achievements in promoting Polish law abroad. The article emphasizes his accomplishments, such as founding England's first European Law Centre. Furthermore, his views on the EU as a distinct entity and his emphasis on the ethical dimension of law, especially Christian ethics, are highlighted.

Keywords: Dominik Lasok, European law, European integration, British lawyer**Słowa kluczowe:** Dominik Lasok, prawo europejskie, integracja europejska, brytyjski prawnik

WSTĘP

Celem artykułu jest przybliżenie postaci Dominika Lasoka, wybitnego polsko-brytyjskiego prawnika i akademika, którego życiorys jest świadectwem niezwyklej determinacji i pasji¹. Urodzony na polskim Śląsku, prof. Lasok przeżył fascynującą drogę od żołnierza broniącego Lwowa podczas II wojny światowej, przez studia prawnicze w Szwajcarii, aż po emigrację do Wielkiej Brytanii, gdzie zyskał międzynarodowe uznanie jako ekspert w dziedzinie prawa europejskiego. Jego wkład w rozwój tej gałęzi prawa, pasja do nauczania oraz niezachwiana wiara w wartość międzynarodowej współpracy prawniczej uczyniły go jedną z kluczowych postaci w tej dziedzinie nauki.

ŻYCIE I DOKONANIA

Życie Dominika Lasoka odzwierciedla dramatyczne wydarzenia XX w. Lasok urodził się 4 stycznia 1921 r. we wsi Turza Śląska, niedaleko Wodzisławia, jako drugi w kolejności spośród siedmiorga rodzeństwa². Jego ojciec Alojzy był działaczem społecznym, uczestniczył w plebiscytach oraz brał udział we wszystkich trzech powstaniach śląskich. Wobec wybuchu wojny młody Dominik Lasok, po ukończeniu szkoły średniej, zamiast kontynuować edukację, wstąpił do armii polskiej broniącej Lwowa. Po ciężkich walkach i krótkim okresie niewoli udało mu się zbiec i wrócić do domu. Chęć walki z najeżdżącą skłoniła go do dalszej ucieczki, tym razem do Francji, gdzie dołączył do polskiej armii walczącej na Zachodzie³. Służył jako artylerzysta w II Dywizji Strzelców, która kontynuowała walkę z Niemcami nawet po zawieszeniu broni. W czasie wojny straciło życie dwóch braci przyszłego profesora: jeden zginął w kampanii wrześniowej, drugi zmarł w czasie okupacji⁴. Po klęsce Francji Lasok przekroczył granicę szwajcarską, gdzie jako internowany żołnierz miał możliwość kontynuowania edukacji. W trakcie internowania ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie we Fryburgu, zdobywając tytuł *Licencie en Droit*⁵. Następnie aktywnie włączył się w działania ruchu oporu we Francji, a później dołączył do polskiej armii we Włoszech, walczącej pod dowództwem generała Andersa.

¹ Elementy ocenne dotyczące w szczególności cech charakteru Dominika Lasoka, istotnego wpływu Lasoka na świat nauki oraz znaczenia jego publikacji dla wiedzy prawniczej zostały zaczerpnięte w pracy z materiałów źródłowych podanych w bibliografii i stanowią osobiste oceny tych autorów. Nie są mi znane rzeczywiste badania dotyczące wpływu i znaczenia Dominika Lasoka dla nauki prawa europejskiego.

² Z informacji uzyskanych od syna Dominika Lasoka – Paula Lasoka – wynika, że Alojzy Lasok był żonaty dwukrotnie. Z drugą żoną miał sześcioro dzieci, z których Dominik był piątą w kolejności (miał młodszą siostrę).

³ Zob. K. Freliszka, *Dominik Lasok – żołnierz, pracownik naukowy, prawnik i filozof*, Portal Światowego Dziedzictwa Polonii, [online] <http://dziedzictwopolonii.pl/porta1/dominik-lasok-zolnierz-pracownik-naukowy-prawnik-i-filozof/>, 31 XII 2023.

⁴ Powyższe informacje za: wystąpienie A. Zielińskiego w: *Dominicus Lasok – doctor honoris causa Universitatis Studiorum Mickiewiczianae Posnaniensis: 23 VI 1997*, red. A. Rąbalska, Poznań 2000.

⁵ *Tamże*.

Służył w II Dywizji Pancernej II Korpusu Polskiego pod dowództwem generała Rakowskiego i brał udział m.in. w bitwie o Bolonię. Nie chcąc wracać do komunistycznej Polski, zdecydował się na emigrację do Wielkiej Brytanii⁶. Służył w Polskich Siłach Zbrojnych pod dowództwem brytyjskim (we Włoszech) od września 1944 do marca 1947, a następnie w Polskim Korpusie Przysposobienia i Rozmieszczenia (w Anglii) od marca 1947 do listopada 1948 r.⁷ Do Wielkiej Brytanii przybył w czerwcu 1946 r. Tam kontynuował swoją edukację prawniczą, zdobywając tytuł Master of Laws na Uniwersytecie w Durham. W czasie studiów pracował jako pracownik fizyczny⁸. Po ślubie z Sheila Corrigan i krótkim okresie pracy w sektorze ubezpieczeniowym zdecydował się na karierę akademicką – rozpoczął pracę na Uniwersytecie w Exeter. Szybko awansował na stanowisko profesora i stał się jednym z czołowych ekspertów w dziedzinie prawa europejskiego. Zdobył również brytyjskie uprawnienia adwokackie (ang. *barrister*).

Jego starania zaowocowały powstaniem pierwszego Centrum Prawa Europejskiego w Anglii⁹. Mimo że czterokrotnie był dziekanem prawa uniwersytetu w Exeter, jego pasją nie była praca administracyjna, ale badania naukowe. Za granicą Lasok był powszechnie uznawany za wiodący autorytet w dziedzinie prawa europejskiego. Wykładał jako profesor wizytujący w Marshall-Wythe School of Law w Williamsburgu w Wirginii (1966-1967 i 1977)¹⁰, McGill University w Montrealu w Kanadzie (1976-1980), na uniwersytecie w Rennes (1980-1981 i 1986), European University Institute we Florencji we Włoszech (1983), College of Europe w Brugii w Belgii (1984-1986), na uniwersytecie we Fryburgu w Szwajcarii (1985)¹¹, na uniwersytecie w Aix-Marseille i Chukyo University w Japonii (1990)¹². Oprócz Exeter uczelnią, na której najdłużej się zatrzymał, był Uniwersytet Marmara w Stambule, z którym współpracował niemal dekadę (1987-1996). Wykładał również m.in. na uniwersytetach Columbia, Michigan, Vanderbilt, Luizjana, Carlton, Ontario, Nicea, Leiden. Pełnił funkcję „egzaminatora zewnętrznego” w placówkach w: Cork, Dublinie, Galway, Durham, Londynie, Sussex, Reading, Cardiff, Surrey, Hong Kongu czy Leeds¹³. Po przejściu na emeryturę w 1986 r. pozostał aktywny w środowisku akademickim, kontynuując wykłady i wydawanie swoich prac.

Jego publikacje skupiały się na prawie polskim, prawie Wspólnot Europejskich, prawie Unii Europejskiej, a także na prawach i obowiązkach obywateli. Nieoceniona

⁶ *Tamże*.

⁷ Informacja za Paulem Lasokiem.

⁸ Informacja za Paulem Lasokiem.

⁹ Za: P.R. Glazebrook, *Professor Dominik Lasok*, „Bracton Law Journal” 1969, vol. 5, no. 1, s. 17-20.

¹⁰ H. Kabaalioglu, *IN MEMORIAM Professor Dr. Dominik LASOK QC, OPA, LenDr, LL.M, Ph.D., Dr Juris LL.D, Dhc. (January 4, 1921 – April 11, 2000)*, „Marmara Journal of European Studies” 2000, vol. 8, no. 1-2.

¹¹ Informacja za Paulem Lasokiem.

¹² Paul Lasok podaje, że przez pewien czas uczył również na uniwersytecie w Toruniu i Poznaniu, ale brak jest bliższych informacji w tym zakresie.

¹³ H. Kabaalioglu, *IN MEMORIAM...*

była jego działalność edukacyjna i wpływ na studia prawnicze, zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Lasok starał się wprowadzać nowatorskie podejścia do nauczania prawa, wzbogacając tradycyjne metody edukacji. Jego techniki nauczania charakteryzowały się praktycznym podejściem, co umożliwiało studentom lepsze zrozumienie złożonych kwestii prawnych i ich praktycznego zastosowania¹⁴. Jako gorący zwolennik międzynarodowej wymiany wiedzy prawniczej inicjował i wspierał programy wymiany studenckiej oraz współpracę międzynarodową w dziedzinie edukacji prawniczej. Organizował również kursy letnie i warsztaty, które umożliwiały studentom i prawnikom z różnych krajów wymianę doświadczeń i pogłębienie wiedzy w konkretnych obszarach prawa¹⁵. Takie inicjatywy przyczyniały się również do budowania międzynarodowej sieci kontaktów i współpracy. Praca Dominika Lasoka miała znaczący wpływ na kształtowanie programów studiów prawniczych, szczególnie w zakresie prawa europejskiego¹⁶, a jego podejście do nauczania prawa UE, łączące teorię z praktyką, stało się wzorem dla innych instytucji edukacyjnych. Dominik Lasok był autorytetem dla młodych prawników i studentów, oferując im wsparcie, porady oraz dzieląc się swoją bogatą wiedzą i doświadczeniem. Jego rola jako nauczyciela akademickiego wykraczała poza standardowy zakres: obejmowała rozwój osobisty i zawodowy studentów¹⁷.

Dominik Lasok był także cenionym wykładowcą i częstym prelegentem na konferencjach prawniczych na całym świecie. Jego wykłady, charakteryzujące się głęboką analizą i klarownym przekazem, przyciągały liczne grono słuchaczy. Był znany z umiejętności przekazywania skomplikowanych zagadnień prawnych w sposób jasny i precyzyjny¹⁸, jego książki i artykuły często służyły jako podstawowe lub uzupełniające materiały dydaktyczne na wielu uniwersytetach, pomagając kształcić przyszłe pokolenia prawników. W Polsce dwutomowe dzieło *Zarys prawa Unii Europejskiej* przez wiele lat było jednym z podstawowych podręczników akademickich.

Profesor Lasok otrzymał doktoraty *honoris causa* od trzech prestiżowych uniwersytetów: Aix-Marseille we Francji, Marmara w Stambule i Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Doktoraty honorowe z tych renomowanych uczelni były wyrazem międzynarodowego uznania dla jego wybitnych osiągnięć naukowych i edukacyjnych; są potwierdzeniem znaczącego wkładu prof. Lasoka w rozwój nauki prawa, szczególnie w zakresie prawa europejskiego i prawa porównawczego¹⁹. Pod jego kierownictwem Exeter miało stać się najważniejszym ośrodkiem prawa UE w Wielkiej Brytanii²⁰. W 1972 r. Lasok objął stanowisko kierownika w pierwszym brytyjskim Centrum

¹⁴ *Tamże*.

¹⁵ Za: wystąpienie promotora Z. Kępińskiego w: *Dominicus Lasok...*, s. 12-13.

¹⁶ Za: wystąpienie A. Zielińskiego w: *Dominicus Lasok...*, s. 7.

¹⁷ Za: wystąpienie promotora Z. Kępińskiego w: *Dominicus Lasok...*, s. 15.

¹⁸ Za: K.P.E. Lasok, *Dominik Lasok – An Appreciation*, „Law & Justice – The Christian Law Review”, vol. 145, s. 4-5.

¹⁹ Zob. np. wystąpienie promotora Z. Kępińskiego w: *Dominicus Lasok...*, s. 15.

²⁰ H. Kabaalioglu, *IN MEMORIAM...*

Prawa Europejskiego, a w 1982 otrzymał zaszczytny tytuł Honorowego Radcy Królewskiego (*Honorary Queen's Counsel*²¹). Po jego śmierci brytyjski „The Independent” napisał: *Jeden z pionierów akademickiego świata prawa Unii Europejskiej, a prawdopodobnie jego najwybitniejszy uczeń*²².

Trudno obecnie zliczyć wszystkie prace Dominika Lasoka, gdyż informacje podawane w źródłach różnią się między sobą. Nie ma wątpliwości, że był autorem kilkunastu książek oraz co najmniej 160 artykułów i publikacji naukowych, a jego zainteresowania były bardzo szerokie. Choć Lasok znany jest przede wszystkim jako specjalista prawa europejskiego, w swojej pracy wiele miejsca poświęcił również prawu rodzinnemu (w tym również porównawczo zestawiających prawo polskie i brytyjskie), prawu cywilnemu, a nawet kwestiom cel i podatków. Jako jeden z pierwszych badał i wykładał prawo europejskie w Wielkiej Brytanii, miał też duży wpływ na rozwój i interpretację prawa wspólnotowego, zwłaszcza w zakresie praw podstawowych i stosunku między prawem międzynarodowym a prawem krajowym²³. Oprócz prac dotyczących prawa, w Internecie dostępne są również jego artykuły związane z innymi tematami, np. z procesem Adolfa Eichmanna.

Dodać należy, że od 1977 r. Uniwersytet w Exeter organizuje tzw. Lasok Lectures, które przyciągają znanych prelegentów – naukowców, polityków (w tym komisarzy UE), sędziów. Wykłady dotyczą różnych aspektów prawa europejskiego i cieszą się znacznym zainteresowaniem odbiorców. Po kilkuletniej przerwie, spowodowanej pandemią COVID-19, Lasok Lectures powróciły w 2023 r. wraz z artykułem Christopha Docksey *The Court of Justice and Traits and Trends in Data Protection Law*. Przedmowę do wykładu wygłosił syn Dominika Lasoka, K.P.E. Lasok. To znakomita wiadomość, że mimo Brexitu uczelnia zdecydowała się podtrzymać tradycję tych wykładów.

Oprócz Lasok Lectures²⁴ uniwersytet utworzył fundusz pamięci jego imienia; zebrane pieniądze wykorzystywane są do ulepszania zasobów Biblioteki Prawniczej Lasoka (Lasok Law Library)²⁵.

W Polsce postać i dorobek Dominika Lasoka niewątpliwie nie są znane tak, jak na to zasługują. Przyczyną tego jest przede wszystkim, jak się wydaje, fakt, że przeważająca część prac naukowych została napisana w języku angielskim. Profesor był jednak głęboko związany z Polską i polską kulturą: był korespondentem Polskiego Towarzystwa

²¹ Informacja za Paulem Lasokiem.

²² H. Kabaalioglu, *IN MEMORIAM...*

²³ *Tamże*.

²⁴ Głównym założeniem Lasok Lectures jest umożliwienie dyskusji i wymiany myśli na temat kluczowych zagadnień prawa europejskiego, zapewniając platformę dla ekspertów z różnych dziedzin do dzielenia się wiedzą i doświadczeniem. Tematyka wykładów jest różnorodna i odzwierciedla aktualne problemy oraz wyzwania prawne Unii Europejskiej. Wcześniejsze wykłady poruszały takie tematy jak: rola Trybunału Sprawiedliwości jako konstytucyjnego sądu Wspólnot, wolność przemieszczania towarów i kwestie budżetowe Wspólnoty Europejskiej. Wśród prelegentów uprzednich wykładów byli: Adwokat Generalna Trybunału Sprawiedliwości UE Eleanor Sharpston QC, która wygłosiła wykład nt. *Quo vadis, civis Europeus?* (2018), i prof. Steve Peers, który poruszył zagadnienie *Brexit and Human Rights* (2017). Więcej o Lasok Lectures na portalu internetowym Uniwersytetu w Exeter.

²⁵ Lasok Law Library, [online] <https://www.exeter.ac.uk/departments/library/>, 17 VII 2024.

Naukowego na Obczyźnie, zrzeszającego polskich naukowców na emigracji, a jego książki i artykuły były tłumaczone na język polski i publikowane w polskich czasopiśmie i wydawnictwach. W 1999 r. został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Zasługi RP przez Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego²⁶, a od 2009 r. gimnazjum w jego rodzinnej Turzy Śląskiej nosiło przez pewien czas jego imię.

TWÓRCZOŚĆ I IDEE DOMINIKA LASOKA

Twórczość Dominika Lasoka jest bardzo zróżnicowana, ale w dużym uproszczeniu można ją podzielić na cztery kategorie. Dominującą rolę odgrywają publikacje poświęcone Unii Europejskiej i jej prawu. Do tego działu zaliczyć można również liczne teksty poświęcone przyszłości Unii Europejskiej, miejscu Polski w Unii i procesie integracji, a także omawiające rolę i pozycję Wielkiej Brytanii w odniesieniu do Wspólnoty. W dalszej kolejności na uwagę zasługują publikacje poświęcone prawu polskiemu – prof. Lasok był bowiem prekursorem nauczania prawa polskiego za granicą. W obszarze zainteresowań bohatera tego tekstu wymienić trzeba też publikacje z zakresu prawa rodzinnego, które stanowiło jedną z jego głównych specjalizacji. Do ostatniej kategorii należą prace, które nie mieszczą się w żadnej z powyższych. Przykładem takich prac może być relacja z procesu Adolfa Eichmanna²⁷, a także artykuł dotyczący problemów nierówności rasowych w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych²⁸.

TWÓRCZOŚĆ ZWIĄZANA Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

Dominik Lasok uważany jest za prekursora prawa europejskiego. Był jednym z pierwszych naukowców, którzy zaczęli nauczać prawa Wspólnot Europejskich w okresie, gdy temat ten był jeszcze nowością w świecie akademickim. Co więcej, w znacznej mierze miało to miejsce jeszcze przed przystąpieniem Wielkiej Brytanii do Wspólnot Europejskich, co czyni jego pionierski wkład szczególnie istotnym²⁹. Na uwagę zasługuje monumentalne dzieło *Law and Institutions of the European Union*: liczy ono niemal 800 stron i stanowi szczegółowe opracowanie poświęcone prawu UE. Współautorem jest syn prawnika, K.P.E. Lasok. Publikacja doczekała się siedmiu wydań, ostatniego w 2001 r. Praca ta napisana jest w sposób właściwy dla prawa brytyjskiego – niemal każda teza ilustrowana jest orzeczeniami Trybunału Sprawiedliwości.

²⁶ Postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej nr 542 z 19 czerwca 1996 r., [online] <https://monitorpolski.gov.pl/M1996058054401.pdf>, 17 VII 2024.

²⁷ D. Lasok, *The Eichmann Trial*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1962, vol. 11, no. 2, s. 355-374.

²⁸ Tenże, *Some Legal Aspects of Race Relations in the United Kingdom and the United States*, „Journal of Public Law” 1967, vol. 16, no. 2, s. 326-344.

²⁹ Zob. np. tenże, *Human Rights Implications for the British Constitution*, „Law & Justice – The Christian Law Review”, vol. 86/87, s. 4-12.

Dominik Lasok jest również współautorem obszernego, liczącego 732 strony³⁰, artykułu opublikowanego w encyklopedii *Halsbury's Laws of England*. W tekście tym odniesiono się do całego systemu prawnego Unii Europejskiej, przedstawiono jego wpływ na prawo brytyjskie, a także opisano historię integracji, traktaty założycielskie i ich późniejsze zmiany.

Oprócz prac kompleksowo opisujących prawo i zasady funkcjonowania Unii Europejskiej prof. Lasok napisał również szereg opracowań szczegółowo traktujących o wybranych zagadnieniach organizacji wspólnoty. Dla przykładu w *The Professions and Services in the EEC*³¹ Lasok zajął się kwestią zasad świadczenia usług oraz ujednolicenia kwalifikacji zawodowych w ramach Unii. Z kolei opracowanie *Conflict of Laws in the European Community*³² poświęcił problemom dotyczącym reguł kolizyjnych. Warto też wspomnieć o monografii poświęconej prawu celnemu Unii Europejskiej i problematyce polityki handlowej, zatytułowanej *The Customs Law of the European Community*³³, czy innych, dotyczących integracji, prawa handlowego, ekonomii³⁴.

POGLĄDY DOMINIKA LASOKA NA TEMAT UNII EUROPEJSKIEJ

Biorąc pod uwagę niezwykle bogatą twórczość Dominika Lasoka, przedstawienie całości kształtu poglądów znacznie przekraczałoby rozmiary niniejszego opracowania, dlatego skupię się jedynie na kwestiach najistotniejszych.

Unia Europejska jest tworem wyjątkowym, niemającym precedensu. O jej wyjątkowości świadczy przede wszystkim unikatowe prawo. Unia nie jest państwem, bo choć ma stałe terytorium, nie ma jednolitej populacji ani scentralizowanego rządu; nie jest też zwykłą organizacją międzynarodową. Posiada organy ustawodawcze i wykonawcze, ale ich kompetencje są ograniczone do określonych obszarów polityki. Tradycyjne organizacje międzynarodowe składają się z suwerennych państw i zajmują się głównie współpracą międzyrządową w określonych dziedzinach. Unia Europejska idzie o krok dalej: tworzy zintegrowany system prawny, który ma bezpośredni wpływ na prawo wewnętrzne państw członkowskich i który jest nadrzędny wobec prawa krajowego w dziedzinach objętych kompetencjami Unii. Oznacza to, że decyzje podejmowane przez instytucje UE są stosowane w państwach członkowskich bezpośrednio podczas implementacji lub po niej. Dominik Lasok uważał, że Unia Europejska bardziej wpisuje

³⁰ Według Paula Lasoka Dominik Lasok napisał pierwszą część artykułu, liczącą 160 stron.

³¹ D. Lasok, *The Professions and Services in the EEC*, Deventer 1986.

³² Tenże, P.A. Stone, *Conflict of Laws in the EEC*, London 1987.

³³ D. Lasok, *The Trade and Customs Law of the European Union*, Deventer 1983.

³⁴ Oprócz opisanych warto wspomnieć chociażby o publikacjach *The United Kingdom as a Member of the European Community*, poświęconej miejscu Wielkiej Brytanii w Unii oraz trudnościom związanym z nauczaniem prawa kontynentalnego w brytyjskim systemie prawnym; publikacjom *The Treaty of Amsterdam* oraz *The Maastricht Treaty of European Union*, poświęconym traktatowi z Maastricht i zagadnieniom związanym z integracją; a także o artykule *The Law of the Economy in the European Communities*, poświęconemu kwestiom prawa handlowego oraz ekonomii.

się w formę federacji niż konfederacji, co wynika z Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Węgla i Stali (EWWiS) zmienionego przez Traktat z Maastricht³⁵. Według Lasoka EWWiS stanowiła prototyp struktury prawnej Unii Europejskiej odzwierciedlający związki między państwami członkowskimi a Wspólnotą oraz między Wspólnotą a światem zewnętrznym. Przy czym status Unii opierał się na jej konstytucji, czyli Traktacie Rzymskim, oraz na odpowiednich zasadach prawa międzynarodowego i prawa konstytucyjnego państw członkowskich. Profesor Lasok stał na stanowisku, że taki twór jak Unia Europejska byłby niemożliwy, gdyby nie Trybunał Sprawiedliwości, który ma wyłączną jurysdykcję nad instytucjami Wspólnoty oraz moc interpretacji traktatów i aktów tych instytucji, a sposób umiejscowienia tego ciała w systemie i przyznane mu kompetencje pozwalają mu na pełnienie funkcji niemalże legislacyjnej.

W kontekście suwerenności prof. Lasok zwracał uwagę na to, że choć pewna część suwerenności narodowej jest oddawana w celu osiągnięcia celów Unii, to samo przekazanie suwerenności w ramach Traktatu o Unii Europejskiej nie jest jednak wystarczająco wyraźne, aby stworzyć federalne państwo lub rząd. Dlatego na etapie Traktatu z Maastricht Unia mogła być postrzegana jedynie jako organizacja suwerennych państw z silnym potencjałem federalnym.

Odnosnie do traktatu z Maastricht Lasok uważał, że był on przedwczesny, ponieważ wprowadzał formę integracji, której brakowało niezbędnych podstaw gospodarczych i instytucjonalnych. Co do zasady zgadzał się z twórcami WE (obecnie UE), ponieważ uważali oni, że zjednoczoną Europę (czy to w formie federalnej, konfederacyjnej, czy innej) można zbudować tylko wtedy, gdy ma ona solidne podstawy gospodarcze. Zdaniem Lasoka autorzy traktatu z Maastricht popełnili błąd, odwracając podejście twórców WE/UE i sądząc, że rozwiązanie polityczne jest możliwe bez uprzedniego stworzenia podstaw gospodarczych³⁶.

Zainteresowanie budzą też poglądy prof. Lasoka na historię powstania UE. Geneza Wspólnoty jest historią transformacji od ruiny wojennej do nowego porządku międzynarodowego, gdzie współpraca, integracja i solidarność stały się kluczowymi elementami. Ten proces nie był łatwy ani jednoznaczny, ale ostatecznie doprowadził do stworzenia unikalnej struktury politycznej i gospodarczej. To, co zaczęło się jako odpowiedź na tragedię wojenną, przekształciło się w długotrwały projekt pokojowy i integracyjny na kontynencie europejskim. Przed wojną dominował obraz suwerennego państwa, niezależnego i zobowiązanego jedynie przez umowy międzynarodowe. Jednak wojna ujawniła niewystarczalność pojedynczych państw w zapewnieniu bezpieczeństwa i opieki swoim obywatelom. Uwidocznili to nieadekwatność tradycyjnej umowy społecznej, w której państwo (jako strażnik bezpieczeństwa obywatela) przestało odpowiadać oczekiwaniom, jakie przed nim stoją. Wychodząc naprzeciw tym wyzwaniom, państwa zaczęły szukać nowych form współpracy, przechodząc od narodowej suwerenności do

³⁵ Należy tutaj brać pod uwagę, że pierwotny tekst Dominika Lasoka powstał przed przyjęciem Jednolitego Aktu Europejskiego, a ostateczna wersja publikacji została sformułowana jeszcze przed rozszerzeniem UE o kraje z byłego bloku wschodniego i na długo przed Traktatem Lizbońskim, stąd na poglądy autora należy patrzeć przede wszystkim z perspektywy historycznej.

³⁶ Informacja za Paulem Lasokiem.

międzynarodowej solidarności. Ten proces wiązał się z ewolucją tradycyjnych pojęć niepodległości, zwłaszcza w dziedzinach bezpieczeństwa i ochrony praw człowieka. Po wojnie takie akty prawne jak Karta Narodów Zjednoczonych i Powszechna Deklaracja Praw Człowieka stały się kamieniami milowymi w globalnej ochronie praw jednostki. Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) oraz Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (PDPC) miały zapewnić platformę do rozwiązywania konfliktów międzynarodowych i gwarantowania praw jednostki.

Jak zauważył Dominik Lasok, chociaż Polska była jednym z ośmiu państw, które wstrzymały się od głosu przy przyjęciu PDPC, oba akty prawne miały fundamentalne znaczenie dla kształtowania nowego porządku międzynarodowego również w naszym kraju. Powstanie UE i jej dalsza integracja były w istocie spowodowane dwoma czynnikami: działaniami USA powiązаныmi z chęcią zapewnienia spokoju i stabilizacji na kontynencie oraz rosnącym zagrożeniem ze Wschodu. W obliczu rosnącego wpływu Związku Radzieckiego i początków zimnej wojny kraje zachodnioeuropejskie zaczęły szukać sposobów na zwiększenie swojego bezpieczeństwa i niezależności gospodarczej. Plan Marshalla miał tu kluczowe znaczenie jako środek zarówno odbudowy gospodarczej, jak i politycznej solidarności przeciwko radzieckiemu zagrożeniu. Zaowocowało to podpisaniem Traktatów Rzymskich, które w konsekwencji doprowadziły do utworzenia Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) oraz Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (Euratom). Były to pierwsze kroki w kierunku głębszej integracji ekonomicznej i politycznej.

Zauważyć należy, że nie do końca sprecyzowane poglądy Dominika Lasoka dotyczące przyszłości UE koncentrowały się m.in. na dylemacie dotyczącym przyszłej formy tego ciała. A mianowicie, czy UE powinna pozostać organizacją suwerennych państw, czy też przekształcić się w społeczność ludzi, która przełamuje granice narodowe i suwerenności, przyjmując bardziej federalną formę. Profesor Lasok uważał, że Traktat z Maastricht stworzył nowe instytucje i rozszerzył kompetencje Wspólnoty, co było kolejnym kamieniem milowym na drodze do jedności europejskiej. Dalsza przyszłość Unii zależeć będzie jednak od wielu czynników, w tym od decyzji podejmowanych przez państwa członkowskie oraz od wpływu globalnych i regionalnych wydarzeń politycznych i ekonomicznych.

Rozwój Unii Europejskiej niewątpliwie będzie się opierał także na *acquis communautaire*, czyli dorobku prawnoinstytucjonalnym wypracowanym do tej pory, stanowiącym fundament dla przyszłych działań i integracji³⁷. Niemniej jednak Dominik Lasok podchodził do przyszłości Unii Europejskiej z ostrożnym optymizmem, ponieważ – jak się wydaje – zdawał sobie sprawę z wielu wyzwań i niepewności, które mogą kształtować jej dalszy rozwój.

W ocenie Dominika Lasoka kolejnym istotnym krokiem tego procesu powinno być opracowanie konstytucji Unii Europejskiej. Konstytucja ta byłaby ważnym aktem dla dalszej integracji i stabilności regionu. Co interesujące, zdaniem profesora konstytucja ta powinna odzwierciedlać fundamentalne wartości, które są wspólne dla narodów

³⁷ Wystąpienie D. Lasoka w: *Dominicus Lasok...*, s. 18.

Europy, w tym wartości wynikające z etyki chrześcijańskiej. Nie oznacza to, że UE powinna stać się tworem wyznaniowym, a zadaniem konstytucji miałyby być tworzenie ustroju teokratycznego. Wartości chrześcijańskie (stanowiące część wspólnego dziedzictwa europejskiego) mają być uniwersalnym zestawem zasad wspierających demokratyczne i humanitarne aspekty europejskiego projektu integracyjnego. Zdaniem wspomnianego, pomimo aktualnej obecnie silnej tendencji sekularyzacyjnej nie można zapominać, że etyka chrześcijańska odegrała kluczową rolę w kształtowaniu historii i kultury europejskiej. Wartości chrześcijańskie, takie jak miłość bliźniego, sprawiedliwość i poszanowanie godności ludzkiej, powinny być fundamentem, na którym powinna się opierać dalsza przyszłość UE. Jest to ważne dla zachowania tożsamości kulturowej Europy, bez której nie może być mowy o powodzeniu integracji³⁸.

Warto podkreślić, że Dominik Lasok był głęboko oddany tradycji chrześcijańskiej. W swoich publikacjach często nawiązywał do wydarzeń i postaci biblijnych, a w pracach akademickich odwoływał się do kwestii etycznych w sposób zgodny z wartościami chrześcijańskimi.

TWÓRCZOŚĆ ZWIĄZANA Z PRAWEM POLSKIM

Jak uprzednio wskazano, Dominik Lasok był prekursorem nauczania o polskim prawie na zagranicznych uniwersytetach. Opublikował też wiele prac naukowych opisujących prawo polskie z perspektywy prawnika brytyjskiego.

Rozprawę doktorską poświęcił Lasok konstytucjom PRL. Pracę napisał w Wielkiej Brytanii, więc możliwe było szczere podejście do tematu i dokonanie analizy wolnej od nacisków politycznych – zaowocowało to pracą bardzo krytyczną. System PRL był obcy dla Polski, narzucony przez Związek Radziecki. Obie ustawy, o których Lasok pisał w rozprawie, były narzędziami kształtowania systemu politycznego, zgodnego z ideologią komunistyczną i interesami obcego mocarstwa. Autor krytykował obie konstytucje (zarówno „małą konstytucję” z 1947 r., jak i – przede wszystkim – tę z 1952 r., w której szeregu poprawek dokonał sam Stalin) jako akty niewynikające z woli narodu, sprzeczne z duchem polskiego prawa, polskimi tradycjami konstytucyjnymi i zasadami demokratycznego państwa prawa. Konstytucje te stanowiły element szerszego planu sowytyzacji całej Europy Wschodniej, a ich głównym celem było nie tyle stworzenie aktu zawierającego gwarancję praw jednostki i ustroju demokratycznego, ile przede wszystkim służyły konsolidacji władzy komunistycznej w Polsce, umożliwiając represje polityczne i ograniczając wolności obywatelskie.

Profesor Lasok nie miał wątpliwości, że powojenny ustrój polityczny Polski istotnie odszedł od modelu parlamentarnego, będącego wiodącym modelem w państwach zachodnich, powodującym koncentrację władzy w niespotykanych w państwach demokratycznych organach, takich jak np. Rada Państwa. W konsekwencji doprowadziło to do ograniczenia roli instytucji wybieranych przez społeczeństwo. Niewątpliwie

³⁸ *Tamże*.

smutnym zrządzeniem losu było to, że w kraju, w którym przyjęto (w XVIII w.) pierwszą w Europie konstytucję, zupełnie porzucono idee pluralizmu i demokratycznej kontroli. Polska tradycja konstytucyjna – mimo że konstytucja z 1935 r. była aktem dalekim od doskonałości – związana była z szeroko pojętymi wartościami demokratycznymi i pluralizmem politycznym. Tymczasem w miejsce ochrony praw i wolności obywatelskich omawiane konstytucje kładły nacisk na dyktaturę proletariatu i władzę „ludu pracującego miast i wsi”. Równie naganny, zdaniem Lasoka, był sposób wprowadzania tych konstytucji. Odbyło się to bez szerokich konsultacji społecznych, jakiegokolwiek debaty zapewniającej różnorodność poglądów i przy braku poparcia społecznego.

Znacznie korzystniej Dominik Lasok wypowiedział się o innej ustawie z czasów PRL w artykule *The Polish System of Private International Law*, który ukazał się w piśmie „The American Journal of Comparative Law” w 1967 r. W publikacji autor przybliżył czytelnikom angielskojęzycznym polskie prawo prywatne i międzynarodowe z 1965 r. Zdaniem Lasoka nowa ustawa była zgodna z duchem czasu, ze standardami i w zasadniczym zrębie kontynuowała liberalne podejście swojej poprzedniczki z 1926 r. W ocenie profesora panująca w PRL doktryna marksistowska miała niewielki wpływ na nowe przepisy, co w jakimś stopniu pozwoliło zachować zdroworozsądkowe rozwiązania i otwarcie się na współpracę z innymi krajami³⁹.

Nie ulega jednak wątpliwości, że w dorobku Dominika Lasoka kluczowymi pracami poświęconymi polskiemu prawu były *Polish Family Law* z 1968 r. oraz *Polish Civil Law*, które ukazywało się w kilku edycjach pomiędzy 1973 a 1978 r. *Polish Civil Law* było pierwszym poważnym opracowaniem w języku angielskim na temat polskiego kodeksu cywilnego. Stało się też bezcennym materiałem źródłowym dla obcojęzycznych osób studiujących polskie prawo, a także dla tych, którzy tworzyli prace porównawcze dotyczące różnych systemów prawnych. Opracowanie zawierało dogłębną analizę polskiego prawa cywilnego, obejmującą nie tylko ogólne zasady i strukturę kodeksu cywilnego, ale także specyficzne obszary, takie jak prawo rolne, prawo spadkowe i prawo ubezpieczeń. Praca charakteryzowała się wysokim poziomem naukowym i dokładnością w prezentacji treści. Była przy tym napisana przystępnym językiem, pozwalającym łatwo zrozumieć zawilości prawa polskiego nawet tym osobom, które nie miały dużego doświadczenia w systemie prawa kontynentalnego. Dzięki tej publikacji polskie prawo stało się bardziej dostępne i zrozumiałe dla międzynarodowej społeczności akademickiej. Opracowanie to przez bardzo długi czas było jedynym na tyle kompleksowym, że mogło być podstawą zagranicznych studiów komparatystycznych obejmujących prawo polskie.

W *Polish Family Law* autor skupił się na polskim prawie rodzinnym, analizując jego różne aspekty. Publikacja obejmuje tematy takie jak małżeństwo, rozwody, opieka nad dziećmi, alimenty, prawa rodzicielskie, a także inne kwestie z tym związane. Książka ta była również pierwszym kompleksowym opracowaniem dotyczącym polskiego prawa rodzinnego, która ukazała się w języku angielskim. Było to bezcenne źródło wiedzy dla

³⁹ D. Lasok, *The Polish System of Private International Law*, „American Journal of Comparative Law” 1966, vol. 15, no. 1-2, s. 330-350.

naukowców brytyjskich i uczelni analizujących prawo kontynentalne. Nie ma wątpliwości, że praca wpłynęła na postrzeganie polskiego systemu prawnego jako rozwiniętego, niezależnego i godnego badań. Publikacją tą Dominik Lasok potwierdził swoją rolę znawcy i propagatora polskiego prawa na arenie międzynarodowej. Praca odzwierciedla głęboką wiedzę autora na temat polskiego prawa oraz świadczy o umiejętności przekładania tej wiedzy na łatwy i przystępny język oraz na kontekst zrozumiały dla międzynarodowego środowiska akademickiego.

PUBLIKACJE POŚWIĘCONE PRAWU RODZINNEMU

Jak wspomniano, prawo rodzinne stanowiło jedną z głównych specjalizacji profesora. Oprócz wspomnianego powyżej powszechnie cenionego opracowania poświęconego prawu polskiemu Lasok napisał też bardzo wiele prac z zakresu prawa rodzinnego brytyjskiego, francuskiego, a także opracowań komparatystycznych.

Warto również zauważyć, że prof. Lasok swoje prace przygotowywał w szczególnym dla Wielkiej Brytanii okresie. Począwszy od lat 60. XX w., brytyjskie prawo rodzinne przeszło bardzo głęboką przemianę. Przed reformą prawo to miało szereg charakterystycznych rozwiązań, które czyniły je niezgodnym ze współczesnymi standardami. Przede wszystkim istniało głębokie społeczne i prawne przekonanie, że małżeństwo jest instytucją trwałą i nierozzerwalną. Podejście to wspierane było przez silne wpływy religijne, przede wszystkim przez Kościół anglikański. W konsekwencji przepisy w kwestii rozwodów były bardzo restrykcyjne. Dotyczyły to szczególnie kobiet, gdyż dalece ograniczone były sytuacje w których rozwód mógł się odbyć z inicjatywy kobiety. Restrykcyjne przepisy były odzwierciedleniem ówczesnych wartości społecznych i kulturowych – znacznie bardziej konserwatywne w porównaniu do obecnych standardów i praktyk. Wraz z liberalizacją poglądów społecznych uwidoczniła się konieczność pilnej i głębokiej zmiany. Na przestrzeni ponad dwudziestu lat, w czasie których dokonywała się reforma, ukazało się kilkanaście artykułów naukowych Dominika Lasoka opisujących poszczególne etapy, krytykujących lub aprobujących przyjęte rozwiązania, a także zawierających postulaty na przyszłość.

Podstawową publikację na ten temat stanowiło opracowanie *Family Law Reform in England*, opublikowane w 1967 r. przez „William & Mary Law Review”. W opracowaniu tym autor zwrócił uwagę na złożoność prawnej akceptacji poligamicznych małżeństw w Anglii, wskazując na konflikty wynikające z różnic kulturowych i prawnych. Przeanalizował także, jak postawy wobec małżeństwa i rozwodu wpłynęły zarówno na samo prawo, jak i na historyczne podejście do prokreacji, które ustąpiło miejsca nowszym interpretacjom małżeństw. Artykuł kończy się refleksją nad przyszłymi kierunkami reformy prawa rodzinnego, w tym możliwością wprowadzenia rozwodu opartego na zasadzie rozpadu związku jako podstawy. Wyrażone poglądy niewątpliwie świadczą o głębokim zrozumieniu przez Dominika Lasoka złożoności i dynamiki prawa rodzinnego, a także o dążeniu profesora do ciągłego rozwoju i adaptacji prawa do zmieniających się realiów społecznych.

Wśród innych znaczących artykułów dotyczących tego tematu warto też wymienić pracę *Reforming the Divorce Law: A Critical Appraisal*⁴⁰ (z 1968 r.), zawierającą analizę projektu ustawy o reformie prawa rozwodowego. Lasok krytycznie oceniał założenia i skutki tej propozycji ustawy; co więcej, stwierdził, że przepisy powinny iść w zasadniczo odmiennym kierunku. Jego wątpliwości wzbudzało głównie uelastycznienie sytuacji, w których można było starać się o rozwód. Zbytne ułatwienie rozwodów może, zdaniem cytowanego, wywołać niepożądane skutki społeczne, w szczególności może wpłynąć na liczbę dzieci cierpiących z powodu rozpadu rodzin. Lasok był też sceptyczny co do prognoz dotyczących efektów ustawy i sugerował, że mogą być one zbyt optymistyczne i nieoparte rzetelnymi danymi.

Nawiązując do tej kwestii, wspomnieć należy także o publikacjach z 1969 r.: *The Children and Young Persons Act*⁴¹, dedykowanej nieletnim, kwestiom opieki i rodzicielstwu, oraz o opracowaniu *The Family Law Reform Act*⁴², które poza sprawami dotyczącymi kodeksu rodzinnego porusza także zagadnienia prawa osobistego, spadkowego, majątkowego i fragmentów prawa karnego. Warto również wspomnieć o innej ciekawej publikacji wydanej pod tym samym tytułem: *Family Law Reform Act*⁴³, skupiającej się na reformie prawa rodzinnego z 1987 r. Pamiętać przy tym należy, że liczba prac naukowych prof. Lasoka z zakresu prawa rodzinnego jest tak olbrzymia, że nawet skrótowe przedstawienie wszystkich znacząco przekroczyłoby ramy niniejszego artykułu⁴⁴.

Dla współczesnego czytelnika interesujące jest to, że nie wszystkie poglądy Dominika Lasoka były tak liberalne, jak z obecnej perspektywy można by oczekiwać. Wprawdzie był on zwolennikiem zrównania praw kobiet i mężczyzn, uelastycznienia przepisów dotyczących władzy rodzicielskiej i zniesienia wielu niesprawiedliwych i przestarzałych uregulowań, stał jednak na stanowisku, że nie można ignorować uwarunkowań wynikających z tradycji. Z tego też powodu, zdaniem Lasoka, nie można zapominać, że małżeństwo i rodzina stanowią kluczową i podstawową jednostkę społeczną. Profesor uważał, że nadmierna i szybka liberalizacja przepisów może doprowadzić do niepożądanych konsekwencji. Z tego też powodu reformy nie powinny być przeprowadzane bez uwzględnienia przyjętych zwyczajów. Poglądy te wyraził np. w artykule⁴⁵ dotyczącym sytuacji dzieci nieślubnych. Zwrócił w nim uwagę na to, że pozycja tych dzieci w dawnym ustawodawstwie brytyjskim różniła się od pozycji dzieci urodzonych w związku małżeńskim. Profesor Lasok opowiadał się wprawdzie za dążeniem do nadawania szerszych uprawnień

⁴⁰ Tenże, *Reforming the Divorce Law: A Critical Appraisal*, „Quis Custodiet” 1968, vol. 20, s. 101-117.

⁴¹ Tenże, *The Children and Young Persons Act*, „Quis Custodiet” 1969, vol. 24.

⁴² Tenże, *The Family Law Reform Act*, „Quis Custodiet” 1969, vol. 26.

⁴³ Tenże, *Family Law Reform Act*, „Law & Justice – The Christian Law Review”, vol. 100-101, s. 20-30.

⁴⁴ Zob. np. *Children Born Out of Wedlock: The Convention on Their Legal Status*, „Law & Justice – The Christian Law Review” 1978, vol. 56-57, s. 40-49; *Nullity of Marriage Act 1971*, „Quis Custodiet” 1971, vol. 34, s. 21-25; *The Matrimonial Proceedings (Polygamous Marriages) Act*, „Quis Custodiet” 1972, vol. 37, s. 123-131; *The Divorce Reform Act in the Light of Decided Cases*, „Quis Custodiet” 1973, vol. 41, s. 123-149; *The Problem of Family Law Reform in England*, „William and Mary Law Review” 1967 (Summer), vol. 8, no. 4, s. 589-629.

⁴⁵ D. Lasok, *Doing Away with Illegitimacy*, „Law & Justice – Christian Law Review” 1982, vol. 74-75.

dzieciom urodzonych poza małżeństwem, jednakże z zachowaniem pewnych różnic wynikających z funkcji małżeństwa i rodziny. Zwracał uwagę na to, że dzieci urodzone poza małżeństwem nie są w tej samej sytuacji co dzieci urodzone w małżeństwie – tym samym prawo powinno odzwierciedlać tę różnicę. Poza przytoczonym stwierdzeniem autor nie wyjaśnił jednak, na czym ta różnica miałaby polegać.

POZOSTAŁE PUBLIKACJE

W tej części tekstu warto zwrócić uwagę na prace Dominika Lasoka, które nie mieszczą się w żadnej z powyższych kategorii. To m.in. *Fundamental Rights* (1973) i *Fundamental Duties* (1980)⁴⁶. W *Fundamental Rights* Lasok skupił się na analizie podstawowych praw obywateli, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu europejskiego, omówił zakres i znaczenie praw obywatelskich w różnych systemach prawnych, zwracając uwagę na ich ewolucję i wpływ na rozwój społeczny i polityczny. Ważnym aspektem tej pracy jest analiza sposobu chronienia i realizowania tych praw w praktyce, a także opis wyzwań stojących przed instytucjami odpowiedzialnymi za ich ochronę.

Tekst *Fundamental Duties* poświęcony jest natomiast obowiązkom obywateli, co stanowi uzupełnienie wcześniejszych badań nad prawami obywatelskimi. Autorzy analizują różne aspekty obowiązków obywatelskich, takie jak ich prawna natura, sposób implementacji oraz znaczenie w kontekście społecznym i politycznym; odnoszą się również do kwestii zależności między prawami a obowiązkami obywateli, zwracając uwagę czytelnika na to, że oba te elementy współdziałają w tworzeniu stabilnego i sprawiedliwego społeczeństwa. Warto podkreślić, że wspomniane prace wniosły istotny wkład w interpretację praw i obowiązków obywatelskich w kontekście międzynarodowym, ze szczególnym uwzględnieniem europejskiego systemu prawnego.

W tym miejscu należy również wspomnieć o obszernej relacji z procesu Adolfa Eichmanna, który odbył się w 1961 r. w Izraelu. Relacja ta, a w zasadzie reportaż, przybliży odbiorcom kolejność czynności procesowych, argumentację stron i decyzję sędziów. Z perspektywy czasu warto zwrócić uwagę na wątpliwości proceduralne, które podnosił prof. Lasok. Dotyczyły one przede wszystkim tego, czy sądy izraelskie w ogóle były władne rozpatrywać sprawę w sytuacji braku trybunału międzynarodowego, a także emocji, które temu procesowi towarzyszyły.

ZAKOŃCZENIE

Życie i kariera prof. Dominika Lasoka stanowią inspirujący przykład wytrwałości, zaangażowania oraz pasji do prawa. Jego niezwykła droga życiowa, od bycia drugim najmłodszym dzieckiem w wielodzietnej rodzinie, wychowanym na polskiej wsi, aż

⁴⁶ Były to książki z esejami napisanymi przez różnych członków Wydziału Prawa w Exeter. Dominik Lasok był autorem pomysłu opublikowania tych książek i odegrał kluczową rolę w organizacji prac (a także istotnie przyczynił się do ich powstania).

po wybitną karierę akademicką w Wielkiej Brytanii, świadczy o jego głębokiej determinacji i nieugiętości.

Wkład w rozwój prawa europejskiego, innowacyjne podejście do nauczania, a także zaangażowanie w międzynarodową współpracę prawniczą sprawiły, że Dominik Lasok pozostawił po sobie trwały ślad w świecie prawa i edukacji, przyczyniając się także do kształtowania prawnych ram Europy. Jego wykłady i działalność w różnych częściach świata zapewne odcisnęły piętno na przekonaniu o kluczowym znaczeniu prawa w budowaniu lepszej przyszłości. Tym samym życie i dzieła prof. Dominka Lasoka na trwałe zapisały się w annałach historii i filozofii prawa.

BIBLIOGRAFIA

- Dominicus Lasok – doctor honoris causa Universitatis Studiorum Mickiewiczianae Posnaniensis: 23 VI 1997*, red. A. Rąbalska, Poznań 2000.
- Freliszka K., *Dominik Lasok – żołnierz, pracownik naukowy, prawnik i filozof*, Portal Światowego Dziedzictwa Polonii, [online] <http://dziedzictwopolonii.pl/portal/dominik-lasok-zolnierz-pracownik-naukowy-prawnik-i-filozof/>.
- Glazebrook P.R., *Professor Dominik Lasok*, „Bracton Law Journal” 1969, no. 1.
- Kabaalioglu H., *IN MEMORIAM Professor Dr. Dominik LASOK QC, OPA, LenDr, LL.M., Ph.D., Dr. Juris LL.D, Dh.c. (January 4, 1921 – April 11, 2000)*, „Marmara Journal of European Studies” 2000, vol. 8, no. 1-2.
- Lasok D., *The Children and Young Persons Act*, „Quis Custodiet” 1969, vol. 24.
- Lasok D., *Children Born Out of Wedlock: The Convention on Their Legal Status*, „Law & Justice – The Christian Law Review” 1978, vol. 56-57.
- Lasok D., *The Divorce Reform Act in the Light of Decided Cases*, „Quis Custodiet” 1973, vol. 41.
- Lasok D., *Doing Away with Illegitimacy?*, „Law & Justice – Christian Law Review”, vol. 74-75.
- Lasok D., *The Eichmann Trial*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1962, vol. 11, no. 2.
- Lasok D., *Family Law Reform Act*, „Law & Justice – The Christian Law Review”, vol. 100-101.
- Lasok D., *The Family Law Reform Act*, „Quis Custodiet” 1969, vol. 26.
- Lasok D., *Family Law Reform in England*, „William and Mary Law Review” 1967, vol. 8.
- Lasok D., *Human Rights Implications for the British Constitution*, „Law & Justice – The Christian Law Review”, vol. 86/87.
- Lasok D., *Konstytucja a członkostwo Wspólnoty / Unii Europejskiej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1995, z. 2.
- Lasok D., *The Matrimonial Proceedings (Polygamous Marriages) Act*, „Quis Custodiet” 1972, vol. 37.
- Lasok D., *Nullity of Marriage Act 1971*, „Quis Custodiet” 1971, vol. 34.
- Lasok D., *The Polish System of Private International Law*, „American Journal of Comparative Law” 1966, vol. 15, no. 1-2.
- Lasok D., *The Problem of Family Law Reform in England*, „William and Mary Law Review” 1967 (Summer), vol. 8, no. 4.

Lasok D., *The Professions and Services in the EEC*, Deventer 1986.

Lasok D., *Reforming the Divorce Law: A Critical Appraisal*, „Quis Custodiet” 1968, vol. 20.

Lasok D., *Some Legal Aspects of Race Relations in the United Kingdom and the United States*, „Journal of Public Law” 1967, vol. 16, no. 2.

Lasok D., *The Trade and Customs Law of the European Union*, Deventer 1983.

Lasok D., *Zarys prawa Unii Europejskiej*, Toruń 1995.

Lasok D., Lasok K.P.E., *Law and Institutions of the European Union*, London 1994.

Lasok D., Stone P.A., *Conflict of Laws in the EEC*, London 1987.

Lasok K.P.E., *Dominik Lasok – An Appreciation*, „Law & Justice – The Christian Law Review”, vol. 145.